

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ АГРАРНОГО РИНКУ

Гофман М. О., к.е.н.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

У статті розглядається економічна сутність ринку сільськогосподарської продукції України та його характеристика. Визначено роль аграрного ринку в сучасних умовах його функціонування.

Considered economic nature of agricultural markets of Ukraine and its characteristics. The role of the agricultural market in current conditions of its operation.

Постановка проблеми. В народному господарстві України аграрний ринок займає надзвичайно важливе місце завдяки своїм великим розмірам та життєво важливому значенню. Предметом купівлі-продажу тут виступає сільськогосподарська продукція та продовольство. Операторами з боку пропозиції виступають багатокладний аграрний сектор, до якого входять сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, особисті селянські господарства, переробні підприємства, а також підприємства торгівлі та ресторанного господарства. З боку попиту на аграрному ринку оперує все доросле населення України за деякими винятками. Стан аграрного ринку безпосередньо впливає на добробут кожного громадянина та продовольчу безпеку країни. І до цього зводиться його важливе значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток вітчизняного аграрного ринку широко висвітлено у працях вчених-науковців В. Андрійчука, Ф. Горбоноса, В. Зіновчука, М. Зубця, О. Крисального, М. Маліка, П. Саблука, І. Червена, Г. Черевка, О. Шпичака, В. Юрчишина та ін. Ці та інші автори приділяли значну увагу як теоретичному обґрунтуванню його розвитку, так і практичній реалізації розроблених рекомендацій.

Постановка завдання. Метою дослідження є характеристика ринку сільськогосподарської продукції України.

Виклад основного матеріалу дослідження. В результаті трансформаційних процесів економічна роль аграрного ринку вийшла далеко за межі пасивного товаропросування сільськогосподарської продукції та продовольства від первинного аграрного товаровиробника до кінцевого споживача, яку вона відігравала за часів адміністративно-командної (централізовано регульованої) економічної системи. Найважливіші кількісні параметри обмінних процесів (обсяги пропозиції, платоспроможний попит, ціни) тоді визначались централізовано і в директивному порядку. Тепер аграрний ринок почав виконувати активну управлінську роль координатора економічних процесів з метою задоволення потреб масового споживача сільськогосподарської продукції та продовольства, став правонаступником колишніх "директивних органів" - Центрального Комітету КПРС, Ради Міністрів та Держплану і перебрав на себе функції і відповідальність. Тому в концептуальному плані такі автори, як Коваленко Ю.С., Охріменко І.В., Зеліско І.М., Демченко О.В., Грищенко О.Ю. визначають аграрний ринок як систему установ, методів та ресурсів здійснення обмінних процесів, завданням якої є координація та управління агропромисловим ви-

робництвом з метою забезпечення її продовольчої безпеки та споживчих потреб [2, с. 64].

Взагалі, ринок, на думку П. І. Островського, являє собою арену, на якій вирішуються два основні завдання: 1) виконання чисто маркетингових функцій, тобто просування продукту від сільськогосподарського виробника до кінцевого споживача; 2) обмін виробників і покупців ціновими сигналами про вигідність продажу товару і витрати на його придбання [3, с. 29].

Павленчик Н.Ф. відмічає, що у процесі реформування аграрного сектора економіки України одночасно відбувалися зміни економічних відносин і відносин власності та утворення різноманітних форм господарювання, і як результат, це обумовило розвиток аграрного ринку на її теренах. Перехід від планової економіки до ринкових умов не був стихійним, оскільки значною мірою використовувався набутий досвід високорозвинутих країн із ринковою економікою. Але нетактовним було б стверджувати, що їхній досвід міг бути вільно накладеним на наші умови й успішно втіленим у реальність економічного життя. Основними причинами стали відсутність визначених орієнтирів і недостатня обізнаність сільських жителів з питань запровадження ринкової економіки, наявність характерних і притаманних лише селянам України властивостей, зокрема, невпевненості та настороженості у сприйнятті нового. З іншого боку, інтенсивному впровадженню відносин ринкового типу завадила наявна інертність виробників, в яких були гарантовані державою способи реалізації продукції та відсутність відповідної інфраструктури ринкового типу. Більше того, продовольчий ринок розвивався з порушенням дії ринкового механізму, внаслідок чого виникав дисбаланс співвідношення між попитом і пропозицією. Цей процес також характеризувався наявністю протиріч у підходах влади та підприємців до розуміння ролі й значення і специфіки функціонування структур ринкового типу в аграрному секторі, через що його становлення значно відстало від динаміки політичних та соціально-економічних обставин розвитку суспільства [4, с.116].

Дискусії по цих чи інших принципових питаннях аграрного ринку мають ключове значення в стратегії й тактиці подальшого його розвитку. Але, як зазначає Павленчик Н. Ф., окремі праці деяких авторів з питань розвитку аграрного ринку мають характер теоретизму, що підкріплюється політичними амбіціями, внаслідок чого поза увагою залишається бажання сільськогосподарських товаровиробників зайняти нішу достатньо обґрунтованого режиму ефективної реалізації продукції в ринкових умовах і бути впевненим у своєму майбутньому [4, с. 116].

Характеризуючи аграрний ринок як систему, Коваленко Ю.С. [1, с. 19] відмічає, що аграрний ринок є одним із найдавніших явищ економічного життя, а відтак і людської цивілізації взагалі. Адже історично першими предметами обміну були результати праці землеробських і скотарських племен, тобто продукти сільського господарства. І нині серед інших товарних ринків як окремий виділяють ринок сільськогосподарський (аграрний, продовольчий, агропродовольчий), оскільки предметом купівлі-продажу на ньому виступає сільськогосподарська продукція та продовольство. З самого моменту виникнення і до наших днів аграрний ринок залишається дуже простим за формою і надійно слу-

жити задоволенню потреб кожного жителя як покупця, продавця чи споживача продуктів.

Аграрний ринок - це система установ, методів і ресурсів, головним завданням якої є координація та управління агропромисловим виробництвом країни на основі обмінних процесів з метою задоволення споживчих потреб.

Наведене визначення ринку значно повніше визначає його цільове призначення як системи управління агропромисловим виробництвом, кінцевою метою функціонування якої є задоволення споживчих потреб її громадян, а засобом - обмінні процеси. Якщо у попередніх визначеннях вони виступали як аналог ринку чи його атрибут, то з запропонованому - це засіб. Важливе також і те, що система управління складається з відповідних установ, методів та ресурсів. Ці складові можна перелічувати і в іншій послідовності, але якісно перелік залишатиметься таким же. Щоб точніше підкреслити, що до ресурсів системи належать лише ті, що забезпечують обмінні процеси, досконаліше визначення аграрного ринку можна побудувати ще й так. Аграрний ринок - це система установ, методів та ресурсів здійснення обмінних процесів, головним завданням якої є координація та управління агропромисловим виробництвом країни з метою задоволення споживчих потреб її громадян [1, с.19].

Системна природа ринку дає можливість цілком однозначно визначити і зміст його формування. Оскільки в рамках системного підходу організацією вважається створення системи із необхідних ресурсів, то формування аграрного ринку можна вважати його організацією.

Коваленко Ю.С., пропонує структуру системи аграрного ринку як органічно цілісну сукупність взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих підсистем (рис. 1).

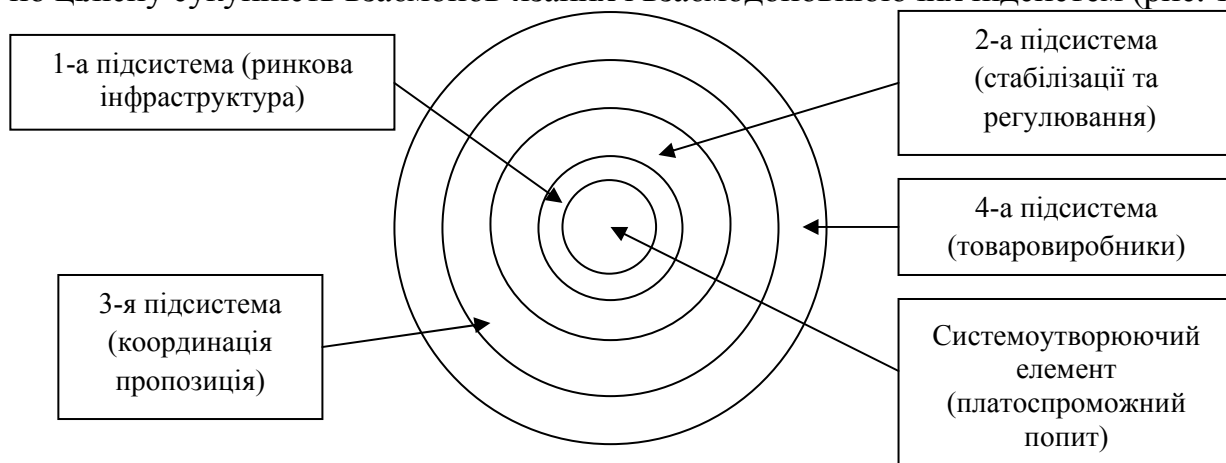

Рис. 1. Система аграрного ринку

Як видно з рис. 1, системоутворюючим елементом системи аграрного ринку виступає платоспроможний попит населення. Перша підсистема, яка взаємодіє безпосередньо з операторами ринку як з боку попиту, так і з боку пропозиції, - ринкова інфраструктура. Її завдання - генерування ринкових сигналів стосовно попиту та ринкових цін на сільськогосподарську продукцію і продовольство. Вже з урахуванням сказаного виникають два важливих напрямки поглиблення наукових основ стосовно ринкової інфраструктури аграрного ринку. Перший - це визначення самого поняття як наукового. Ринкова інфраструктура продовольчого (сільськогосподарського) ринку - це генера-

тор ринкових цін як цін попиту та "пропозиції", арена безпосередньої взаємодії покупців і продавців із завданням визначення обсягів платоспроможного попиту та ринкових цін. Багато науковців і практиків тлумачать цей термін зовсім інакше, дуже розширено, відносячи до ринкової інфраструктури транспорт, зв'язок і навіть підприємства з переробки сільськогосподарської продукції. Виходячи із завдання першої підсистеми у вигляді генерування ринкових цін, до її складу можуть бути віднесені лише біржі, аукціони, оптові продовольчі ринки, міські ринки, фірмова збутова мережа сільськогосподарських і переробних підприємств. Агроторгові дома та постачальницько-збутові кооперативи лише за певних умов можуть бути віднесені до ринкової інфраструктури, оскільки попит і пропозиція зустрічаються та взаємодіють у них лише в деяких випадках. В основному ж ці два типи постачальницько-збутових підприємств концентрують пропозицію сільгосптоваровиробників і виступають операторами аграрного ринку з боку пропозиції [1, с.19].

Другий напрям поглиблення розуміння ролі ринкової інфраструктури зводиться до уточнення підходу до ранжування ролі та значення її окремих елементів. Безпосередньо з кінцевим споживачем взаємодіють міські ринки та фірмова збутова мережа товаровиробників - магазини, ларьки, палатки, а іноді й кузов автомобіля. Саме ці елементи ринкової інфраструктури виявляють ринкові ціни і платоспроможний попит населення. Проте провідна роль в економічній літературі й на практиці відводиться товарним біржам та оптовим ринкам. У результаті в Україні аграрних бірж більше, ніж в Америці, а навіть зерна - традиційного біржового товару - реалізується через них мізерна кількість. У той же час, звертає на себе увагу вкрай недостатня кількість закладів роздрібної торгівлі сільськогосподарською продукцією та продовольством. Інфраструктурними елементами при цьому нерідко виступає асфальт, капот легкового автомобіля чи навіть узбіччя шосе. Необхідно змінити акценти в ставленні до різних елементів ринкової інфраструктури аграрного ринку, звертаючи більшу увагу на роздрібну ланку, оскільки перша підсистема має своїм призначенням виявлення платоспроможного попиту та врівноважених ринкових цін.

Друга підсистема системи аграрного ринку враховує ту незаперечну обставину, що фрітредерські моделі ринку на принципах "*laissez faire, laissez passer*" потенційно несуть у собі загрозу незбалансованого зростання та немотивованих цінових "сплесків" і "провалів". Тому потрібна дієва підсистема стабілізації й регулювання ринкового середовища. При її створенні слід враховувати багатий світовий досвід у цій справі та особливості України. Стабілізаційні ланки аграрного ринку можуть мати державну природу і певною мірою спиратись на адміністративні методи (канадська та австралійська моделі зернового ринку). В той же час, дієвими і результативними зарекомендували себе засоби стабілізації ринкового середовища на основі самоуправління операторів ринку за допомогою професійних (галузевих) і міжпрофесійних (міжгалузевих) об'єднань виробників (багаторічний досвід Франції). Враховуючи актуальність завдань демократизації всього суспільного життя, для сучасної України більше придатна підсистема стабілізації аграрного ринку

ку з використанням інститутів самоорганізації та самоуправління операторів продуктивних секторів аграрного ринку. При цьому зберігає значення і державне регулювання цін і доходів сільгосптоваровиробників, яке також покладається на другу підсистему, її стабілізаційно-регулюючий вплив на аграрний ринок і має двосторонній характер попередження чи ліквідації розбалансованості шляхом як збільшення, так і зменшення пропозиції чи попиту.

Проте, окремі продуктивні сектори аграрного ринку повинні виконувати ще й роль гарантів продовольчої безпеки на соціально важливих, життєво необхідних напрямках. Вирішення таких завдань покладається на третю підсистему аграрного ринку - координації пропозиції. Традиційно на цьому передбачається використання державних інститутів і методів у вигляді забезпечених бюджетним фінансуванням державних програм. Альтернативний варіант - галузеві підприємницькі вертикально інтегровані формування національного масштабу (для України їх достатньо 4-5 для кожного продуктового підкомплексу) з високою маркетинговою культурою та досконалим прогнозуванням ринку. Вони не тільки об'єктивно зацікавлені в стабілізації продуктивних секторів, а й практично здатні її забезпечити.

Четверта підсистема аграрного ринку - багатоукладне аграрне виробництво, в якому необхідно формувати належне розуміння особливостей функціонування кожного укладу та галузі в ринкових умовах, можливостей, шляхів і доцільності різноманітних форм самоорганізації та самоуправління операторів ринку, неминучості й необхідності їх перетворення з пасивних пристосованців до ринкової кон'юнктури на активних її творців, переходу від пасивного очікування державної фінансової допомоги до аргументованої колективної коректної законної постановки відповідних питань і проблем в органах державного та господарського управління аграрним сектором.

Висновки. Відтепер аграрний ринок почав виконувати активну управлінську роль координатора економічних процесів з метою задоволення потреб масового споживача сільськогосподарської продукції та продовольства. Ефективне його функціонування забезпечується економічною інфраструктурою загального (транспорт, зв'язок, фінансово-банківські заклади та ін.) та спеціального (біржі, ярмарки, аукціони, торгові дома, магазини, міські ринки) призначення.

Список використаних джерел:

1. Коваленко Ю. С. Аграрний ринок України: організація та управління. / Ю. С. Коваленко - К.: ІАЕ УААН, 1998. - 108 с.
2. Коваленко Ю. С. Макроекономічний аналіз аграрного ринку України (науково-методичні рекомендації) / [Ю. С. Коваленко, І. В. Охріменко, І. М. Зеліско та ін.]. - К.: ННЦ ІАЕ, 2005. - 82 с.
3. Островський П. І. Аграрний маркетинг. [навчальний посібник] / П. І. Островський - К.: Центр навчальної літератури, 2006. - 224 с.
4. Павленчик Н. Ф. Еволюція розвитку аграрного ринку України / Н. Ф. Павленчик // Економіка АПК. - 2008. - № 4. - С. 116 - 118.

Рецензент – д.е.н., професор Лаврук В.В.